

Montsec

COMARCA:	Aquesta unitat és compartida per l'Alt Pirineu i Aran (Pallars Jussà) i les Terres de Lleida (Noguera)	
SUPERFÍCIE:	17.450,3 ha (la part de l'Alt Pirineu i Aran)	
MUNICIPIS:	La unitat inclou, parcialment, els següents municipis de l'Alt Pirineu i Aran: Sant Esteve de la Sarga, Llimiana, Castell de Mur i Gavet de la Conca. També inclou parts de Camarasa, Àger, Vilanova de Meià, Artesa de Segre i la Baronia de Rialb, ja de les Terres de Lleida	
PAE	Inclou parcialment el Paisatge d'Atenció del Prepirineu	

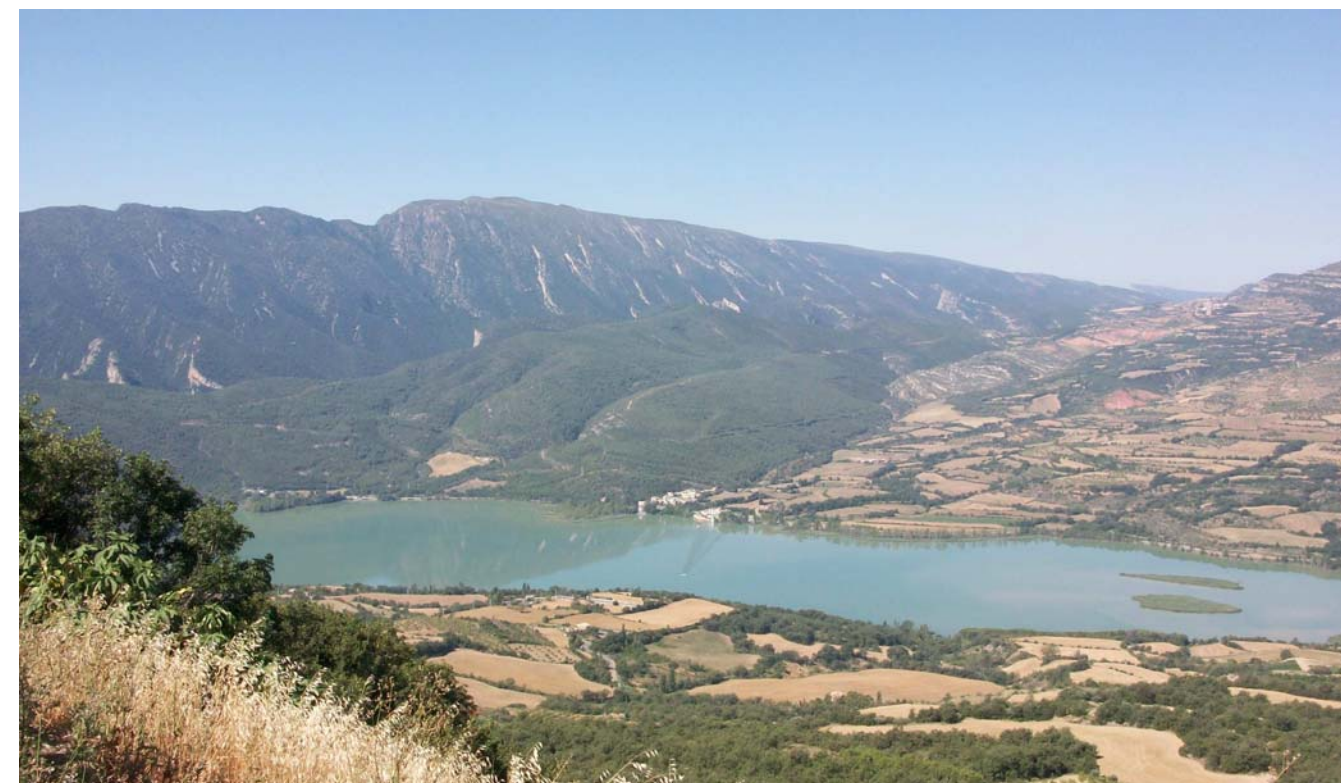

Figura 19.1: Vista del Montsec d'Ares i l'embassament de Terradets o Cellers des de Llimiana

Trets distintiu

- Relleus més destacats de les serres exteriors prepirinenques, que s'alineen, com tota la serralada pirinenca, en sentit longitudinal. Es tracta d'un conjunt muntanyós format en bona part per esquerps roquissars, entremig dels quals s'obren alguns traus excavats. La serra del Montsec es descomposa en dos esgraons que originen un replà aprofitat per a la instal·lació de conreus i algun veïnat
- La Noguera Ribagorçana, a la part més occidental, i la Noguera Pallaresa, en un segment intermedi, travessen el Montsec i formen, respectivament, els congostos més impressionants del Prepirineu català: Mont-rebei i Terradets
- Paisatge dominat per elements naturals, amb un fort contrast cromàtic entre obagues i solanes; destaquen els imponents relleus abruptes, als peus dels quals s'assenten dos sinclinals de proporcions gegants, amb vocació agrícola i de pendents més moderats o suaus, on predominen els cultius herbacis extensius de secà: la vall d'Àger i la conca de Meià. La dominància natural s'accentua amb la cobertura vegetal: a les solanes hi trobem el domini del carrascar muntanyenc, mentre que a les obagues hi senyoreja la roureda de fulla petita
- Poblament escàs i de tipologia rural. Destaquen les poblacions d'Àger, Vilanova de Meià, Guàrdia de Tremp i Llimiana
- Boires espesses, provocades per les inversions tèrmiques hivernals, i fort vent que creua els congostos.

Principals valors en el paisatge

- L'elevat patrimoni geològic, tant pel que fa a les estructures tectòniques representades en el massís com als nombrosos jaciments paleontològics (del juràssic inferior fins a l'eocè).
- Una extensa esquena del Montsec, la part obaga, plenament forestal i recoberta de rouredes seques, carrascars i pinedes. Al seu peu la solca una extensa franja deprimida que dona lloc a diverses valls que drenen cap a la Noguera Pallaresa (vall de Llimiana i barranc del Bosc) o cap a la Noguera Ribagorçana (vall d'Alsamora i Sant Esteve de la Sarga).
- Els congostos de Mont-rebei i Terradets, espectaculars obertures en la roca formades pel pas de la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa, respectivament.
- L'àmplia làmina d'aigua formada per l'embassament de Cellers, que contrasta fortament amb els boscos dels vessants muntanyosos i els conreus de secà que s'estenen per les seves ribes.
- Les nombroses torres de guaita, castells i pobles encimbellats, testimonis del passat medieval d'una zona fronterera, entre el Prepirineu i la plana lleidatana.

Figura 19.2: Cellers i el pantà de Terradets des de la carretera que porta a Llimiana

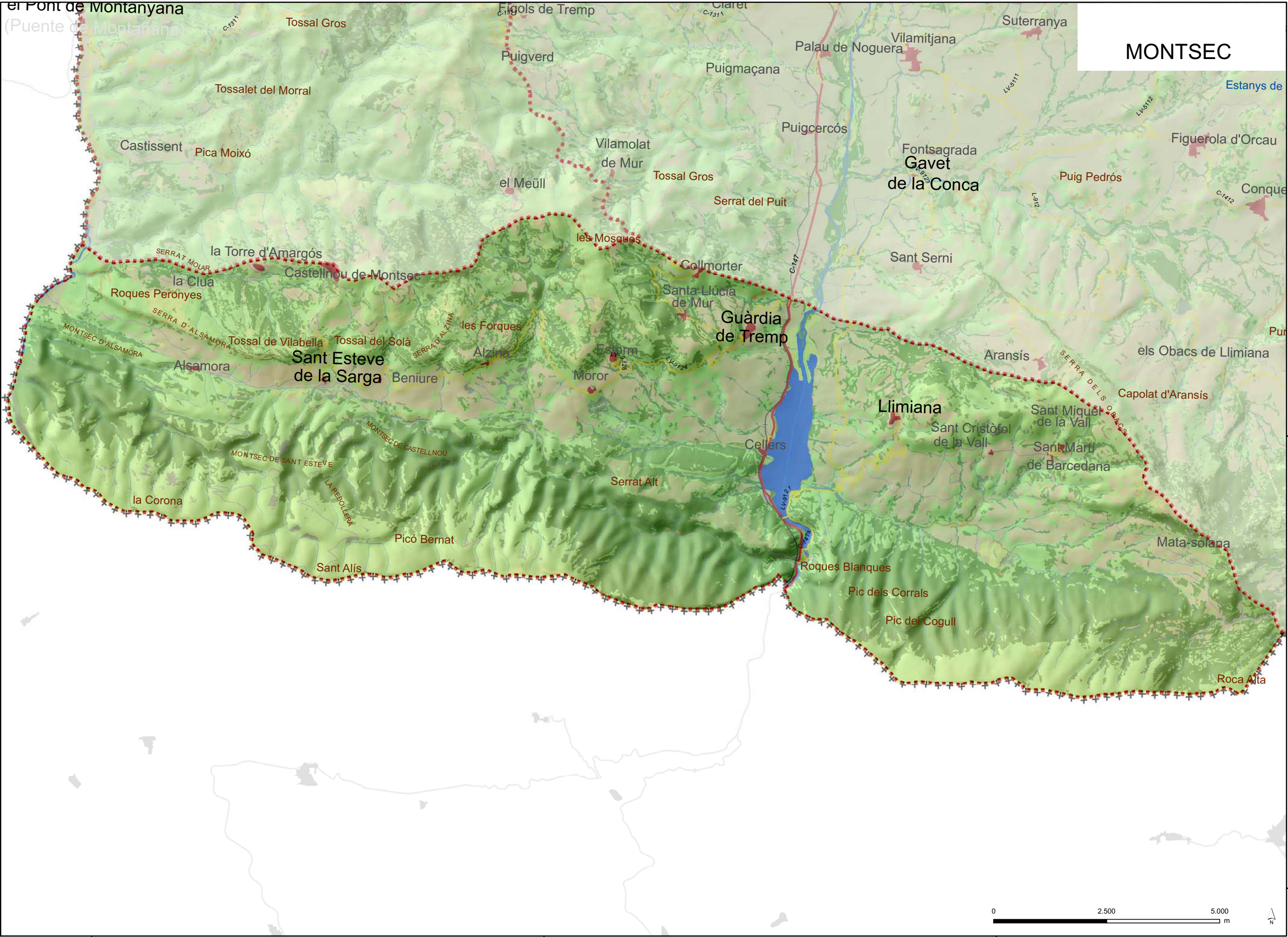
Figura 19.3: El Montsec i el pas de Terradets des de Sant Cristòfol de la Vall

Figura 19.4: El congost de Mont-rebei des de la seva entrada nord, a la cua de l'embassament de Canelles

Figura 19.5: Vista del poble de Sant Miquel de la Vall, a la vall de Barcedana

MONTSEC

el Pont de Montanyana
(Puente de Montañana)

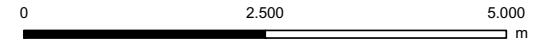
310000

320000

330000

4660000

4650000

Elements naturals que constitueixen el paisatge

Aquesta unitat està formada per una sèrie de serres calcàries de més de 40 km de llargada i 18.696 hectàrees repartides entre les comarques de la Noguera i el Pallars Jussà. L'empenta i la força erosiva dels rius Noguera Pallaresa i Noguera Ribagorçana han aconseguit dibuixar i perfilar els espectaculars congostos que, alhora, divideixen la serra en tres sectors: d'oest a est, el Montsec d'Estall (en terres aragoneses), el Montsec d'Ares i el Montsec de Rúbies.

Els materials geològics que afloren a la unitat s'han vist extraordinàriament afectats per l'orogènia alpina, la qual ha donat lloc als diferents relleus pirinencs i prepirinencs. Hi ha un clar predomini dels materials carbonatats, però també hi són presents les lutites, guixos i gresos mesozoics i cenozoics. La disposició i la diferent competència d'aquests materials dóna lloc a esglaons, formes escarpades i fondalades, així com a diverses percepcions sensorials derivades, fonamentalment, de les coloracions dels materials. Els colors grisos i rosats són atribuïbles a les calcàries, els foscos a les dolomies, els ocres als gresos i limolites, i els vermells a l'aflorament de guixos i argiles amb òxids de ferro.

Figura 19.6: L'Escala de Pas Nou, congost obert pel riu Boix al sector oriental del Montsec de Rúbies

Són espectaculars els esvorancs oberts pels principals cursos d'aigua, que travessen la unitat de nord a sud, els rius Noguera Ribagorçana (congost de Mont-rebei), Noguera Pallaresa (congost de Terradets) i Boix (congost del Pas Nou) en travessar el Montsec, camí a la plana. En tots tres casos es poden contemplar les impressionants cingleres tallades pels rius (parets de Catalunya i Aragó a Mont-rebei, de les

Bagasses i roca Regina a Terradets, o roca dels Arcs a al Pas Nou). També hi menen altres rius o barrancs secundaris subsegüents als principals, com el riu Fred de Pui, afluent de la Noguera Pallaresa i l'espectacular barranc del Bosc també afluent d'aquest riu en un maridatge al pas de Terradets sota la vigilància de la immensa paret rocosa de roca Regina.

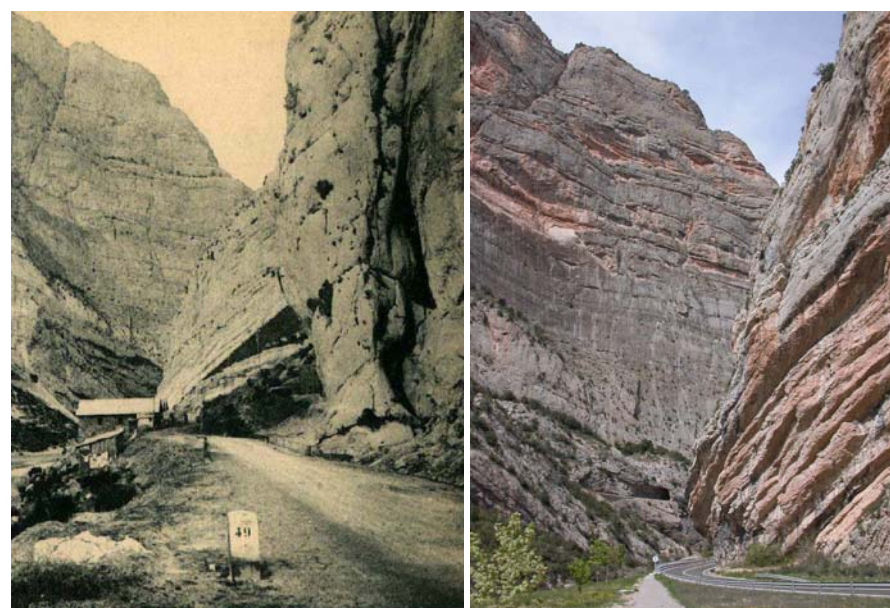

Figura 19.7. Dues imatges del pas dels Terradets, allunyades en el temps, i fetes des del mateix indret, proper a la font de les Bagasses. La imatge de l'esquerra ha estat cedida pel Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

El clima és mediterrani continental, de tipus subhúmit, però a la muntanya la mediterraneïtat es matisa i passa a ser submediterrani, amb unes precipitacions mitjanament elevades. Les inversions tèrmiques de l'hivern provoquen boires espesses que es concentren al fons de vall; les precipitacions varien entre els 1.050 mm de la carena del Montsec als poc menys de 700 mm dels fons de valls. Tot plegat motiva que la vegetació sigui predominantment de fulla marcescent a les obagues i planoperennifòlia a les solanes, distribució diferencial amb clares repercussions en el paisatge: pel que fa a la variació de colors (a la primavera o a la tardor) i pel que fa a l'augment de la visibilitat a l'hivern, en el cos de la vegetació caducifòlia.

La vegetació de la major part de la unitat correspon, en línies generals, al domini de la vegetació potencial del carrascat muntanyenc o carrascat amb boix (*Buxo sempervirentis-Quercetum rotundifoliae*); només les obagues més frescals i alguns fons de vall pertanyen al domini potencial de la roureda de roure de fulla petita (*Violo willkommii-Quercetum fagineae*). Aquest domini del carrascat muntanyenc, majoritàriament constituït per plantes de fulla perenne, s'estén per totes les solanes, quasi tots els fons de vall i bona part de les obagues de sòls superficials. Actualment, la majoria dels fons de vall han estat

desforestats i transformats en camps de conreus. Donat l'empobriment reiterat del sòl, la vegetació dominant avui dia està composta de comunitats secundàries: les garrigues (*Quercetum cocciferae*) i les brolles calcícoles de romaní (*Rosmarino-Ericion*), acompanyades sovint de pasturatges de jonça (*Aphyllanthion*). Molt localment, allí on afloren els gresos que donen sòls de reacció àcida, apareixen formacions de carrascat amb bruc, associades a brolles calcífugues (*Cistion laurifolii*) i landes adaptades a climes submediterranis (*Calluno-Genistion*).

Figura 19.8: Els amplis paisatges agraris de la vall de Barcedana contrasten amb les boscos denses de les obagues del Montsec

La vegetació rupestre també té una gran importància en aquest domini, sobretot als vessants més escarpats de la cara meridional del Montsec; en exposicions de solana domina la comunitat de te de roca (*Asplenion petraeae*), mentre que a l'obaga ho fan diverses comunitats de l'aliança *Saxifragion mediae*, entre les quals destaca la comunitat amb corona de rei (*Saxifraga longifoliae-Ramondetum myconii*) i la comunitat de clavellina del Montsec (*Petrocoptido montsicciana-Antirrhinetum mollis*). Unes i altres confereixen a les parets verticals calcàries el seu aspecte tan característic a primavera. A les tarteres també hi ha una migrada vegetació, amb notable interès biogeogràfic, integrada a l'aliança *Stipion calamagrostis*. Als marges de la Noguera Pallaresa, a la cua de l'embassament de Cellers i als principals torrents de la unitat, apareixen les salzedes, alberedes i omedes (*Populetales albae*), en alguns trams força singulars.

El domini de la roureda de roure de fulla petita es localitza principalment a les obagues d'Àger, Vilanova de Meià i en bona part de l'esquena del Montsec especialment al Montsec d'Alsamora, el Montsec de

Castellnou, el Montsec de l'Alzina, als serrats que descendeixen fins el barranc del Bosc, tots ells al Montsec d'Ares, i en moltes taques distribuïdes per l'obaga del Montsec de Rúbies especialment a l'extrem oriental. En situacions secundàries de degradació de la roureda, apareixen boixedes, pastures de jonça (*Aphyllanthion*) i bardisses (*Pruno-Rubion*). Molt localment, trobem alguna avellanosa. La vegetació rupestre d'aquest ambient més humit correspon a la comunitat amb orella d'ós (*Ramondo myconii-Asplenietum fontani*).

Figura 19.9. Vista de la cara nord del Montsec de Rúbies. Vegetació de rouredes i pinedes

Es produeix una gran diferència entre ambdós costats de la serralada en quan a la distribució i continuïtat de les masses d'aciculifolis, la majoria d'elles replantades durant el segle XX. Els boscos de pinassa (*Pinus nigra subsp. salzmanii*) i pi roig (*Pinus sylvestris*) a les zones més elevades i fresques es localitzen en un 68% a la obaga del Montsec, mentre que al cantó sud són més escadusseres i disperses. A la carena del Montsec, ja al límit septentrional de la unitat, apareixen algunes formacions vegetals permanents com les comunitats de coixinets de carena (*Genistion lobelii*), adaptades al fort vent de la zona, així com diversos prats i gespes (*Festucion scopariae*, *Thero-Airion*).

Evolució històrica del paisatge

Les terres que abracen aquesta unitat mantenen valors culturals i artístics que testimonien la projecció humana d'ençà dels primers pobladors i les conseqüències de la seva presència en el paisatge. Aquestes terres degueren ser habitades des del paleolític mitjà, si més

no així ho demostra el jaciment de la cova dels Muricecs de Cellers. Es poden datar diversos jaciments com a neolítics, com el de l'Hostal Roig. També hi ha presència de diversos indicis de cultura megalítica a Vilanova de Meià, concretament al Cogulló, i el conegut dolmen de la Lloella del Llop, al peu de la serra del Montsec, també en aquest mateix municipi.

La romanització va donar lloc a una major ocupació del territori. Així ho testimonia l'extensa xarxa viària que es va construir a l'època, i que fou en definitiva la que marcà la senda a partir de la qual després es construïren les principals carreteres actuals. Per aquesta unitat passava la via *Gallica Flava* que, des d'Ilerda, arribava a Àger. A la zona del pont d'Àger encara se'n conserva un tram. Des d'Àger la via es bifurcava: l'una passava per l'actual Baronia de Sant Oïme i el coll d'Orenga fins a Vilanova de Meià, des d'on travessava el Montsec pel Pas Nou, i arribava a Aesso (Isona); l'altra resseguia aigües amunt la Noguera Pallaresa, de forma que passava pel congost dels Terradets i es dirigia a la Conca de Tremp. Aleshores els boscos devien d'ésser extensos, però amb moltes possibilitats. A partir del segle III es començaren a tallar les masses forestals, activitat que assoliria un dels punts més àlgids a l'època medieval.

Figura 19.10. Segment de calçada romana, prop del port d'Àger

Durant l'època de presència sarraïna les terres del Montsec van formar part de la frontera superior d'Al-Àndalus i, en conseqüència, es van veure afectades per diversos enfrontaments bèl·lics entre cristians i sarraïns. Aquest límit no era ni estable ni ben definit, sinó que canviava segons les reconquestes i les ràtzies. En aquest sentit el Montsec actuava d'emmurallat natural, al nord del qual s'estenien els poblaments

cristians. La gran quantitat de castells i torres de guaita quadrades o rodones confirma aquest fet. L'any 1034 Arnau Mir de Tost va desallotjar definitivament els àrabs de la vall d'Àger, per la qual cosa el territori es repoblà de cristians. A partir d'aquell moment, probablement, les terres que durant anys havien romàs ermes començaren a ser rompudes i passaren a ser terres de conreu.

Figura 19.11: El centre urbà de la vila de Llimiana, presidit pel campanar de l'església de Santa Maria

Són nombrosos el nuclis de població que sorgiren com a conseqüència de la reconquesta de les serres situades a banda i banda del Montsec. Aquests nuclis s'aixoplugaren al voltant de castells i esglésies i entraren en el sistema feudal, en especial vinculats als dominis del priorat de Meià, de la baronia de la Vansa i de Sant Pere d'Àger. Però la veritable línia de defensa que després es convertiria en conjunt d'assentaments se situava al vessant septentrional, entre Comiols i més enllà del Montsec d'Estall, ja dins la Baixa Ribagorça. Petits castells i torres de defensa formaven una línia densa que protegia les terres conquerides des del nord: el castell de Tolò, el Castelló Sobirà de Sant Miguel, la vila de Llimiana, la vila closa de Moror, el castell de la Guàrdia, Mur, el Meüll, Castellnou de Montsec, Alsamora o Castissent, formaven un cinturó amb una plaça forta, separades per només cinc quilòmetres de distància. Molts d'aquests nuclis encara continuen habitats i les restes de les fortalises són poc més que ruïnes. La Baronia de Sant Oïme és un exemple en aquest sentit: de població amb castell vinculada als dominis feudals de la conca de Meià, passa a ser avui dia un nucli pràcticament deshabitada.

Tot i que no es disposa de dades concretes, a mitjan segle XIX les lleis de desamortització provocaren l'alienació de les masses forestals de l'Església a l'Estat i als ajuntaments. Això suposà una nova etapa de degradació de les terres forestals a favor dels conreus, però també per obtenir fusta i carbó vegetal. També en aquest període es va produir l'expansió del conreu de la vinya a Catalunya provocada per la crisi a França arran de l'aparició de la fil·loxera; certament, es posaren en conreu terres molt marginals; aquesta expansió de la vinya es va tallar sobtadament amb l'arribada de la fil·loxera cap a finals de segle, cosa que suposà un abandonament de terres generalitzat al Montsec.

Amb la Llei de Forest de 1908 s'inicià una política de repoblació a tot l'Estat espanyol. Les terres prepirinenques es van veure especialment afavorides, ja que les plantacions reduïren l'efecte alterador de les aigües pluvials sobre sòls pràcticament nus.

Amb la creació de la *Confederación Hidrogràfica del Ebro*, s'inicià la construcció de grans embassaments amb la finalitat d'explotar les aigües superficials per a reg i per generar energia hidroelèctrica. Els embassaments amb repercussió a la unitat són els de Camarasa, Terradets i Canelles. Aquest últim dugué implícit l'abandonament obligat de terres de conreu i fins i tot poblacions senceres que quedaren negades sota les aigües de l'embassament; també influencià sobre el traçat dels camins, en tallar les comunicacions entre la vall d'Àger i les terres del Montsec d'Estall.

El territori encara està immers en aquesta dinàmica, que ha implicat que s'abandonessin les terres de conreu més marginals, generalment els bancals en indrets més enfilats i fins i tot algun poble, com en el

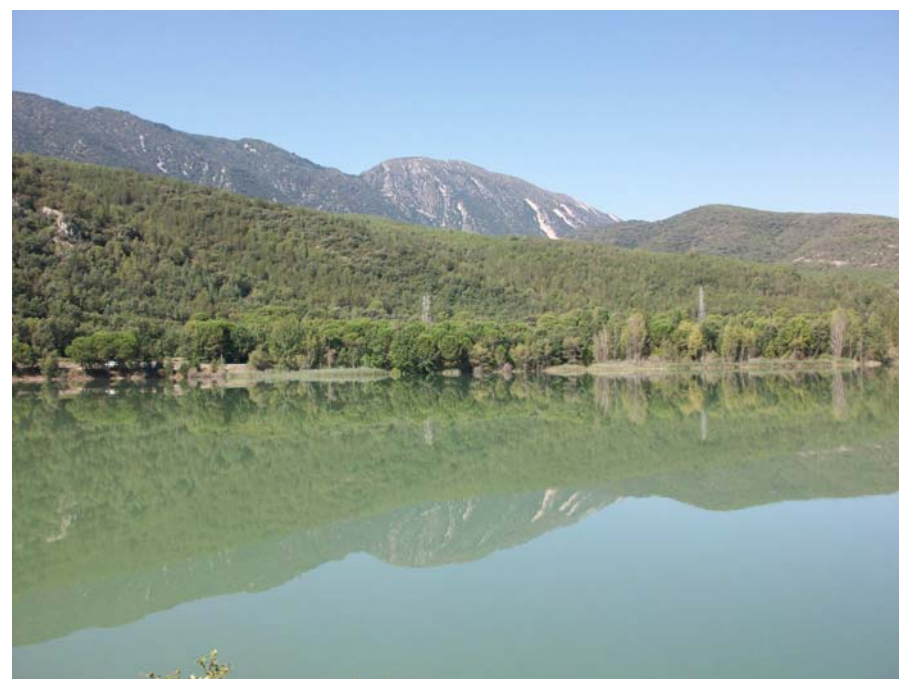

Figura 19.12: Vista del Montsec d'Ares i l'embassament de Terradets

cas de Rúbies, amb la conseqüent recuperació de la vegetació de tipus forestal. Durant la segona meitat del segle XX va decaure el sistema de transhumància i minvà l'ús de les carrerades, fins al punt que en algun cas s'han abandonat completament, per exemple la que va de Sant Jaume de Cas a la Règola, que ha estat recolonitzada per la vegetació. Cap a finals del segle XX la intensa mecanització agrícola necessità de grans superfícies agrícoles, cosa que va provocar, a les zones encara conreades, la substitució del sistema tradicional d'abancament per grans extensions agrícoles, amb la destrucció de les parets de pedra, vells camins de finques i vegetació associada.

Paisatge actual

L'organització del paisatge és el resultat de la síntesi entre la imponent estructura orogràfica d'origen alpí i les transformacions degudes a l'antiquíssim poblament de la unitat. Destaquen per sobre de tot el rocam i els roquissars com a elements més distintius i individualitzables del paisatge. Aquests elements són omnipresents a les zones amb pendents més pronunciats, per bé que a les zones menys costerudes la vegetació de tipus forestal (carrascars amb boix, 23,7%; rouredes de roure de fulla petita, 8%; garriga, boixedes, brolles, 41%) pren protagonisme; en canvi, a la vall d'Àger, la conca de Vilanova de Meià i als camps a banda i banda de l'embassament de Cellers, els camps de conreus (herbacis de secà, 12,4% en la unitat) són preponderants.

En general, i atesa la morfologia del relleu, l'aptitud agrícola de les terres és baixa. Les terres més productives es concentren a la vall d'Àger i a la conca de Vilanova de Meià, en la part lleidatana de la unitat, on els pendents són més moderats o suaus. Aquestes àrees representen el 15% de la unitat. Tant a la vall d'Àger com a la conca de Meià destaquen els usos del sòl agrícoles, per bé que restringits a parcel·les que s'adaptin a la morfologia del terreny, amb parets de pedra a les zones de pendent més elevada, en especial a la vall d'Àger. Hi predominen els cultius herbacis extensius de secà, principalment ordi, però també s'hi fa blat, mentre que la civada té un caràcter testimonial; també es cultiven fruiters de secà, sobretot ametllers, encara que es poden trobar algunes oliveres i, localment, conreus farratgers de trepadella.

Tot i l'escassa aptitud agrícola de les àrees més abruptes, són patents els abancaments que testimonien un aprofitament agrícola més extens en antigues èpoques d'escassetat, els quals assoleixen cotes altes força inversemblants actualment. L'abandonament continuat i prolongat de les terrasses de pedra provoca visibles problemes d'erosió. La ramaderia també s'hi practica i sovint es poden veure ramats de cabres i ovelles, pels replans mitjans de la serra del Montsec. A la vall d'Àger, es localitzen també un bon nombre d'explotacions ramaderes, en especial a les proximitats dels pobles. Els accessos a les poblacions comencen a poblar-se amb petites indústries de serveis, majoritàriament d'oci. El potencial turístic de la unitat és molt elevat.

Figura 19.13: Mosaic agroforestal a la capçalera de la vall de Barcedana, a la vora del poblet de Mata-solana

Les principals activitats econòmiques es concentren a les valls, ja que són força productives, amb un paisatge agrícola i rural en el que predominen els cultius herbacis extensius de secà (ordi, blat i civada), ametllers i farratges (trepadella). És també a les valls o a les seves immediacions, de vegades en llocs localment enlairats, on es concentren els nuclis habitats i per on passen les principals i escasses vies de comunicació del territori, tant carreteres com el ferrocarril.

El poblament és molt escàs i de tipologia rural, llevat de les zones de la vall d'Àger, que concentren infraestructures vinculades al turisme i a les segones residències. Els nuclis de població més importants a la unitat del Montsec són, al sud de la serra, Àger, una petita vila d'origen castral que fou centre d'un vescomtat, i la vila de Vilanova de Meià; i, al nord, al capdamunt dels cultius que envolten el pantà de Terrades, l'encimbellada Llimiana i Guàrdia de Tremp.

Àger es troba al centre de la vall homònima, sota les parets de la serralada del Montsec d'Ares. De possible origen romà, en especial si es té en compte el traçat de la calçada romana que passa pel coll d'Àger, s'emplaça en un petit pujol, davant mateix de la serra del Montsec, i al nord del riu Fred de Pui. El poble creix de forma esglaonada i s'estén al voltant del turó on es troben les restes de l'antic castell i la col·legiata de Sant Pere.

Vilanova de Meià és un nucli situat a la mateixa vall de Meià, coneguda com la coma de Meià, al vessant meridional del Montsec de Rúbies. El nucli urbà es troba envoltat de boscos pel sector nord i mira al sud, cap als cultius de secà. La banda oriental del nucli urbà resta tancada

pel riu Boix, que drena la conca de Meià de nord a sud. La zona concentra nombrosos pobles abandonats.

Guàrdia de Tremp és una vila cap del municipi de Castell de Mur i deu el seu origen a la posició defensiva del castell de la Guàrdia, esmentat el 1051, situat al nord del poble dalt d'un promontori que domina l'entrada nord del congost de Terradets i els passos elevats del Pas de l'Osca i Portella Blanca. Aquest nucli, i les entitats de població que conformen el municipi, apleguen un total de 185 habitants que viuen fonamentalment de l'agricultura en unes 40 explotacions censades que ocupen al 25% de la població ocupada i un 55% que treballen en el sector serveis molt dinàmic donada la proximitat a la carretera C-13 i a les activitats lúdiques que des de temps ençà s'han implantat a les ribes de l'embassament de Cellers (pantà de Terradets). Les terres més planeres s'ubiquen al marge dret de l'embassament aprofitant l'alternança de materials margosos que afloren per damunt de les calcàries del Montsec, i tenen un ús fonamentalment agrícola de secà amb un mosaic paisatgísticament molt interessant d'arbres fruiters, oliveres, cereal de secà i alguna vinya residual. Entre els camps també es troben granges majoritàriament de bestiar porcí.

Llimiana és un nucli de poblament antic i sembla que hi ha cites d'una posició musulmana avançada que controlava el pas del Montsec. La vila es troba situada en un promontori calcari separat del Montsec de Rúbies (1.668 m d'alçada), que es disposa en concordança damunt les margues oligocèniques alternats amb materials liàsics el que li ha suposat històricament un seguit d'inestabilitats geològiques però que no han donat lloc a cap desplaçament important de la població a diferència d'altres nuclis de la conca. El pantà de Terradets separa el municipi del veí de la Guàrdia de Tremp, dona pas a una estreta vall de dissimetria destacable amb conreus al vessant solà i bosquines a l'esquena del Montsec. El poblament s'ha servit d'una agricultura de caire mediterrani (oliveres, vinya, ametllers); els mantenen l'anomenada del raïm moscatell i l'activitat d'un trull d'oli. Els ametllers tendeixen a substituir les oliveres i la ramaderia de llana està en decadència, tot plegat ha fet invertir la taxa d'ocupació per sectors i ha fet que l'any 2006, per primera vegada, el sector serveis superés a l'agricultura en nombre d'ocupats. Els boscs de pins i alzines i especialment la construcció completen els recursos. El municipi comprèn també les caseries dels Obacs i el mas de Solduga, el santuari de Sant Salvador de Montsec i les restes de l'antiga església de Sant Andreu de Llimiana.

Altres poblacions veïnes són el poble de Corçà, el petit poble de la Baronia de Sant Oïme, gairebé deshabitat i que es localitza sobre el pantà de Camarasa i el poble de Santa Maria de Meià, totes al vessant sud, a la comarca de la Noguera, i Alsamora, la Clua, Sant Esteve de la Sarga, Beniure, Moror, Estorm, Santa Llúcia de Mur, Cellers i Sant Miquel de la Vall al nord, dins la comarca del Pallars Jussà.

A dalt del Montsec es pot obtenir una vista completa de la totalitat del territori de les Terres de Lleida, al sud, i de les unitats de la Terreta, amb la serra de Sant Gervàs, i la Conca de Tremp, al nord. Aquest és un dels motius pels quals en aquesta zona es desenvolupa una forta activitat econòmica centrada en el turisme d'aventura.

La diversitat orogràfica determina una alta diversitat local d'usos del sòl, amb una riquesa relativa mitja. Fora de les valls, el paisatge manca de moviment, es percep estàtic, atemporal, divers, però equilibrat. És un paisatge organitzat per la geologia. Les línies són sinuoses, i les formes verticals. La textura del mantell vegetal és gruixuda. Hi ha contrastos cromàtics persistents entre roques i vegetació al llarg de l'any. A les valls, inversament, les formes són horitzontals i les línies més simples i corbades. Les textures vegetals són fines en els herbacis i gruixudes en els fruiters. Els conreus experimenten canvis estacionals importants, entre els quals es pot destacar la floració dels ametllers a la primavera. L'aigua també és present i, al sud i l'oest del territori, marca un contrast molt accentuat respecte al to gris de les roques i al verd fort de la vegetació perennifòlia.

Les principals vies de comunicació són la C-13, que travessa el territori de nord a sud, i la carretera C-12, que passa per Àger. Una xarxa de carreteres secundàries i pistes de terra uneixen les diverses poblacions de la unitat amb les vies principals. Vorejant l'embassament de Camarasa i pel pas de Terradets hi passa el ferrocarril que enllaça Lleida i la Pobla de Segur. Dues línies d'alta tensió creuen la unitat.

Figura 19.14: Contrast entre la làmina d'aigua, la vegetació i el rocam. La imatge correspon a l'extrem occidental de la unitat del Montsec vora la localitat de Corçà, al pantà de Canelles

Expressió artística del paisatge

La vall d'Àger, en la part de la unitat que pertany al Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, amb la carena del Montsec al nord i centrada pel poble d'Àger, amb la seva col·legiata, són els elements paisatgístics millor representats pels fotògrafs i pintors.

També alguns escriptors com en Ramon Xuriguera s'han sentit atrets per la vall d'Àger i, a l'efecte, han descrit alguns dels seus paisatges.

«Davallem tot el que hem pujat. Ara creix una vegetació curta i negra arrapada al rocam. La terra s'estreny amb un vermell de coàgul; les alzines s'espesseixen a banda i banda del vehicle; tornem a pujar amb una resignada constància. De sobte, com si ens aboquéssim al barandar d'un balcó meravellós, s'obre als nostres peus la magnífica raconada de la Vall d'Àger, miniaturada, com una immensa gota d'aigua vista al microscopi, fina de tons i transparentada per una llum suau i encalmada. Al mig, entre quadres minúsculs de terres de cultiu i fileres d'arbres invisibles, hi ha el poble que dona nom a la vall.

La carretera ens hi atansa fent giravolts. Al front, l'espessa cortina del Montsec priva de veure el que hi ha darrera. Ara avancem pel bell mig de la vall i veiem passar a la nostra dreta la taca terrosa d'Àger arraulida al peu de la Col·legiata. Una punta del Montsec creix desmesuradament com si se'ns volgués tirar a sobre. Fontllonga i la Baronia es perfilen sobre la superfície del llac que comença a la presa hidràulica de Camarassa i s'estira, amb una longitud de catorze quilòmetres, fins ací on som nosaltres. Els ulls s'emplen de la blavor de l'aigua. Al fons, cobert per l'abast de la inundació, hi dorm un poble: Oronés. En èpoques que el llac és baix, una punta de campanar trenca el mirall de l'aigua com si no es resignés a ofegar-se del tot.

Ja som a l'extrem de la vall. La punta del Montsec que se'ns tirava a sobre, ara sembla que ens vulgui privar el pas; però ens trobem davall, aparedats en una estretor de muntanyes verticals. En realitat perforem un llit d'ombres on les estalactites afinen llur pacient orfebreria. El Noguera Pallaresa salta al nostre costat grassonet i viu. Travessem el pas des Terradets.» (Xuriguera, 1929)

El diàleg entre el Montsec i la vall d'Àger també fou objecte d'unes belles pàgines de Josep Pla, al seu *Viatge per Catalunya*, finalment inclòs al volum *Tres guies* de les seves obres completes:

«El Montsec és un mur rocós que separa el Pallars i la Ribagorça de les terres de Lleida. Corre d'est a oest, desolat, estèril, més de cinquanta quilòmetres, que es fica uns dotze quilòmetres endins de les terres d'Osca. [...] El Montsec, completament desproveït de vegetació, d'una presència abassegadora i directa, és d'un color de carmí desmaiat,

que, tocat per algunes postes de sol, agafa llavors una fogositat d'incendi d'una severa, imposant bellesa.

El Montsec és la clau de la geografia de les terres de Lleida. Per això la vall d'Àger és tan comprensiva. Si us poseu en qualsevol dels seus llocs us acareu amb el baluard prepirinenc. [...] Des d'Àger us adoneu, en tota la seva volumetria, del prestigi geològic, impressionant, del Montsec. La seva posició geogràfica explica, també, la dilatació en profunditat històrica que aquesta vall ha tingut en el pas del temps i en la formació de Catalunya. La vall d'Àger fa molts segles que serveix de punt d'enllaç entre la confusió muntanyosa del Pirineu central, i les terres baixes, clements i hospitalàries.

La vall és plena de ruïnes. Però ja em direu quin és la part d'aquest país que no es trobi literalment poblada de ruïnes. La vall d'Àger, que per la seva situació geogràfica féu un paper molt gran a l'Edat Mitjana, i que per això és d'una arqueologia important, és plena de nobles i venerables romanalles històriques.

Quan viatgeu per Catalunya sempre teniu la sensació de trobar a cada pas la incúria i l'abandonament.» (Pla, 1976: pp 999-1000)

Valors en el paisatge

La unitat destaca pels seus **valors naturals** i ecològics, principalment degut a les particularitats de la seva geomorfologia calcària, l'escassa presència d'assentaments urbans i l'extensió de les masses boscoses. Una bona part de la unitat forma part de l'EIN Serra del Montsec, inclòs dins la xarxa Natura 2000 com a espai Serres del Montsec, Sant Mamet i Mitjana i que representa un 50% aproximadament de la superfície de la unitat de paisatge que ens ocupa. També pertany a aquesta unitat una petita part de l'espai Vessants de la Noguera Ribagorçana. Ambdós espais són ZEPA (Zona d'especial protecció per a les aus) i LIC (Lloc d'interès comunitari). Només 68 ha han estat excloses de la xarxa Natura 2000. També inclou la Reserva Natural Parcial del Congost de Mont-rebei, que és un espai de protecció especial.

Dins dels valors naturals, convé no perdre de vista que el Montsec posseeix un elevat patrimoni geològic, tant pel que fa a les estructures tectòniques representades al massís, com en els nombrosos jaciments paleontològics que comprenen un dilatat període de temps que va des del juràssic inferior fins a l'eocè. A la unitat hi ha un nombre indefinit, però ampli, de jaciments fòssils que apleguen una gran diversitat d'organismes invertebrats del juràssic (braquiòpodes, bivalves, belemnites, ammonites...), cretaci (vegetals, foraminífers, rudistes, ammonites, coralls...) i paleogen (bivalves, foraminífers...). Alguns d'aquests jaciments han estat recollits a l'inventari d'espais d'interès

geològic a Catalunya, per exemple les calcàries litogràfiques del Montsec. També han estat recollits a l'esmentat inventari altres espais, ateses les singularitats tectòniques i sedimentàries que presenten: Àger-Colobor-Sant Alís, la Règola-Vall d'Àger, Corçà-Vall d'Àger i el congost de Mont-rebei- la Pertusa.

Aproximadament un 42% de la superfície és corredor biològic i la seva totalitat està inclosa al Pla de recuperació del trencalòs. També convé destacar que és una unitat clau per a la connectivitat d'espècies rapinyaires com l'aufrany i el trencalòs. Tant a les cingleres com a les tarteres es localitza un nombre gens negligible d'hàbitats i espècies d'interès comunitari. Pel que fa a espècies destaquen la clavellina del Montsec (*Petrocoptis montsiciana*), l'orella d'ós (*Ramonda myconi*) i la corona de rei (*Saxifraga longifolia*). D'altra banda, al Montsec hi ha unes poblacions faunístiques d'enorme interès, per exemple d'espècies que habiten coves i avencs, de rapinyaires, concretament el trencalòs (*Gypaetus barbatus*), l'àliga daurada (*Aquila chrysaetos*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), el voltor (*Gyps fulvus*) i l'àliga cuabarrada (*Hieraaetus fasciatus*), i de mamífers com la llúdriga.

Els **valors estètics** de la unitat estan estretament relacionats amb la geomorfologia i la vegetació. La seva configuració espacial muntanyenca, amb fortes pendents que no afavoreixen l'ús agrícola de la major part de la unitat, ha permès el desenvolupament de grans masses de boscos que es poden percebre com alguns dels patrons més significatius de l'àrea d'estudi. Convé subratllar aquelles masses que es distingeixen pel seu valor de contrast de color i per la transformació cromàtica en el temps, com per exemple els boscos mixtos d'espècies perennes i caducifòlies. Específicament, a la part nord de la vall d'Àger, els densos boscos que encara es conserven a l'entorn del barranc del Bosc, o a l'obaga de l'Hostal Roig, on s'hi localitzen masses de carrascar i roureda.

D'altra banda, el Montsec, que té un valor estètic molt alt com a conjunt muntanyós imponent que és, permet comprovar una seqüència paisatgística molt interessant, que va des del fons de la plana fins al capdamunt de la muntanya. A la plana domina el patró agrícola i, a mesura que pugem en altitud, apareixen els carrascars de *Quercus ilex* subsp. *ballota* que simultaniament amb els boscos mixtos mencionats- i, finalment, a les cotes més altes, apareixen les pinedes de pinassa (*pinus nigra* subsp. *salzmannii*). Precisament a les zones cultivables es dona el contrast entre les masses de pinassa i els cingles calcaris que afluïren al llarg del Montsec d'Ares i el Montsec de Rúbies. Als barrancs de Saponell, de cal Fortó i de Paracolls, prop de la veïna unitat Vall de Rialb, el paisatge és ben divers. Aquí hi domina un altre patró que es caracteritza per la combinació de prats naturals i boscos. El contrast entre la verticalitat dels boscos i l'horitzontalitat dels prats també, així com el seu cromatisme, ofereixen una imatge de paisatge molt rica i molt canviant en el temps.

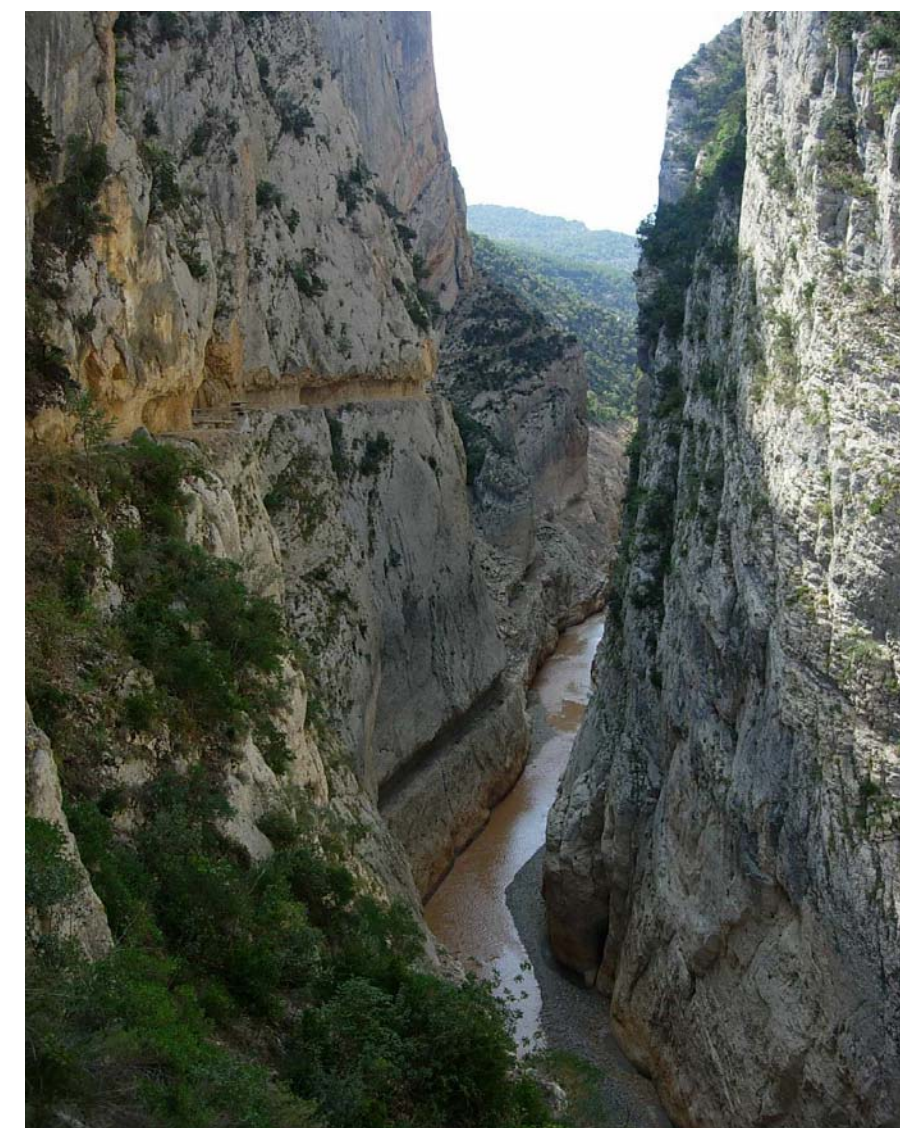

Figura 19.15: El congost de Mont-rebei amb el camí nou i l'antic molt més avall, només visible quan les aigües del pantà de Canelles estan molt baixes

Però el patró de paisatge més important de la unitat és la dissimetria entre el vessant sud i nord de la serra. Dissimetria del relleu però també de les cobertes i del tipus de poblament que es disposa al vell mig de les terres de conreu (sud) o al capdamunt dels turons al nord. A la obaga del Montsec hi ha un patró de distribució del poblament i dels cultius en una tipologia de pobles localitzats a la solana sota parets de pedra i encimbellats envoltats de feixes. En el primer cas, destaquen els nuclis de Moror i Sant Miquel de la Vall i en el segon, Alsamora i Llimiana.

Quan a elements naturals estèticament rellevants, s'ha de fer referència explícita a la muralla de rocam calcari del Montsec i al cim de Sant Alís que dota de personalitat a la unitat pel vessant sud, però també al nord en una esquena que es precipita suaument fins als relleus ondulats de la conca. Els colors ajuden a destacar aquestes diferències en el

paisatge, mentre el sud es sec ple de colors ocres i grisos, el nord és del verd intens de les carrasques i pinedes clapejat dels acolorits llaners de roca. Les estacions s'encarreguen de canviar aquests colors amb florides imponents de la vegetació mediterrània però també dels fruiters de secà que contrasten amb l'intens verd dels camps de cereal. Camps que al cap d'uns mesos prendran el color de la sega.

D'altra banda no es pot oblidar l'interès paisatgístic de primer ordre que tenen els congostos del Montsec, en especial Mont-rebei, Terradets i el pas Nou, i la vall oberta i rural, pel manteniment de la traça urbana dels seus nuclis, de Barcedana.

En darrer terme, i quant a patrons agrícoles, convé destacar la superfície de cultius de secà que ocupa el fons de la vall d'Àger, amb les parcel·les orientades de forma que aprofiten al màxim les baixades d'aigua pels barrancs del massís del Montsec i de Montclús. Seguint la carretera C-12, que travessa la vall en direcció oest-est, es pot percebre la forma amb la qual les parcel·les s'ajusten al relleu dels vessants de les serres, amb els seus límits subratllats per fruiters de secà que assumeixen el canvi de relleu. A les cotes més altes fan acte de presència les masses lineals de boscos mixtos de carrasca i roure, que es mesclen amb l'ús agrícola, formen un paisatge particular de frontera entre el patró agrícola i el paisatge muntanyenc.

Al vessant pallarès els patrons de distribució de les tipologies de paisatge són força similars però predominant-hi el component forestal a tota l'esquena de la muntanya. La gran superfície estructural que s'enfonsa a la Conca de Tremp és recoberta de bosquines i boscos que ressalten un gran contrast textural i cromàtic respecte a les terres agrícoles i ermes de les serres més septentrionals d'Alsamora, l'Alzina, Sant Salvador o la serra de la vall de Llimiana. Els patrons de poblament i espai agrícola són sempre els mateixos: nuclis agrupats, i normalment arraulits en un promontori o penya, envoltats de camps en feixes majoritàriament abandonats, però cultivats quan aquests assoleixen dimensions que ha estat possible mecanitzar.

Aquestes terres estan poblades des de molt antic, fet que fa destacar la unitat pels seus **valors històrics**, com demostren: els enterraments megalítics trobats; les pintures rupestres esquemàtiques de la cova de Cogulló que formen part de l'art rupestre mediterrani, declarades Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1998; o les restes de l'edat de Ferro. Cal remarcar en el vessant nord el jaciment de la Fabregada a Alsamora. També tenen valor històric el castell d'Àger, situat dalt d'un turó, amb una base quadrada i una torre circular, amb pedres datades de l'edat romana i que encara conserva les muralles; el castell de la Baronia de Sant Oïsmo, del qual queda una esvelta torre circular; les restes del castell de Meià i el castell de Comiols, que conserva el complex emmurallat i les torres circulars de defensa, el castell i la vila closa de Castellnou de Montsec, la vila closa de Moror, el magníficament restaurat castell de Mur i la col·legiata de Santa Maria de Mur i el conjunt medieval de Sant Gervàs.

Entre el patrimoni arquitectònic religiós, cal destacar que a l'església de Sant Vicenç d'Àger, a la part més baixa de la vila, hi ha un sarcòfag romà del segle III. A la Baronia de Sant Oïsmo hi ha una bella església romànica del segle XI, d'una nau i tres absis en creu, al costat de la torre rodona de l'antic castell. La parròquia de Sant Salvador de Vilanova de Meià constitueix un element representatiu de l'estil gòtic en el si

Figura 19.16: Capçalera romànica de l'església parroquial de Santa Maria de Llimiana, a la plaça de l'església de la vila

d'aquesta unitat. Destaca també l'antiga col·legiata de Sant Pere, del segle XI, a Àger, que està acompanyada de les restes del castell. És una bonica mostra de romànic de fi del segle XI, amb tres naus i un absis, i un claustre gòtic posterior (s. XIV-XV). El conjunt del temple i la fortalesa té un gran interès. A Llimiana s'hi troba l'església parroquial de Santa Maria, també del segle XI i considerada una de les més grans i espectaculars del Pirineu. Tampoc es poden oblidar les ermites escampades arreu, com ara: la Mare de Déu del Puig de Vilanova de

Meià, Pedra (santuari del s. XV-XVIII i ermita romànica dels s. XI-XII, a Àger), Colobor (situada a Àger), Sant Pere Màrtir (també a Àger) i la Pertusa (del segle XI, vora Corçà, on encara hi ha restes d'una torre militar i es poden obtenir unes magnífiques vistes sobre el pantà de Canelles) i la de la Mare de Déu del Remei (del poble inundat d'Oroners), Sant Salvador del Bosc, a l'esquena del Montsec enfront Llimiana en una posició realment estratègica, Sant Miquel de la Vall i la Mare de Déu de la Fabregada (entre Alsamora i Sant Esteve de la Sarga).

També es conserven explotacions mineres històriques com la mina de lignit de Barmó o dels Rojos de Vilanova de Meià, oficialment anomenada el Pou. L'explotació s'obrí durant la guerra civil, d'aquí l'epítet de «rojos», mot amb què els franquistes l'anomenaven. A Àger hi ha la necròpolis medieval més gran de Catalunya, amb 140 tombes que

Figura 19.17: L'església parroquial de Sant Miquel de la Vall, d'origen romànic

contenen esquelets humans perfectament conservats en un tram de 300 metres quadrats. Per últim, són d'especial importància els arbres monumentals següents: el Roure dels Escurçons (*Quercus faginea*) i el Roure del Corb de Montardit (*Quercus faginea*), ambdós ubicats al terme municipal d'Àger.

En relació amb els **valors productius**, malgrat que la producció agrària és avui molt reduïda en aquesta unitat de paisatge, convé no perdre de vista l'interès que ofereixen les zones amb explotacions encara en actiu, que són principalment la conca de Meià i la vall d'Àger, per exemple a la zona de la Régola, ambdues al sud de la serra del Montsec. Quant a ramaderia, convé tenir en compte les races autòctones que es poden trobar al Montsec, per exemple l'ovella xisqueta (raça autòctona

catalana que prové de l'*Ovis aries ibericus*), de característiques rústiques i d'aspecte resistent, molt semblant a les cabres.

Pel que fa a les altres activitats econòmiques, no es pot perdre de vista que el Montsec és un dels llocs més importants a nivell mundial per a la pràctica de l'ala delta i el parapent, cosa que atrau visitants de tot el món. De fet, els darrers anys s'ha assistit a una puixança de les visites turístiques de la zona, fins al punt que es calcula que unes 30.000 persones s'atansen a l'any al Montsec. En aquest sentit el vessant nord acapara una bona part del turisme aquàtic associat a l'embassament de Terradets.

Quant als **valors simbòlics**, cal parlar de la fira de la Perdiu, que se celebra a Vilanova de Meià al novembre; l'aplec a l'ermita del Puig de Meià, també a Vilanova de Meià; diferents processons, com les d'Àger, on antigament cada dissabte del mes de maig se'n celebrava una, o la processó d'Agulló fins a l'ermita de Sant Pere Màrtir. A Àger també es ballaven unes danses la nit de Sant Joan al voltant de la foguera, tot cantant corrandes, que avui han desaparegut.

El Montsec és també una terra molt rica en mites i llegendes de diversa mena. Es poden documentar nombroses llegendes al voltant de les coves del Montsec, que es poden deure a sentiments com la por a allò desconegut i a aspectes com l'accés difícil a les mateixes.

En relació amb el valor social del paisatge, és important recordar que el Montsec ha estat un dels paisatges preferits per una determinada tradició excursionista a Catalunya, delerosa de territoris no gaire transitats, solitaris, que no siguin una destinació habitual. En aquest sentit, hom considera que el Montsec és un paisatge desconegut i amagat per al gran públic, però en canvi és molt valorat per uns determinats col·lectius, cosa que s'evidencia per exemple en la col·lecció de guies de caminades, cartografies o estudis monogràfics especialitzats sobre el massís muntanyós.

Tanmateix, els darrers anys ha començat un cert desenvolupament turístic de l'àrea, que augmenta d'aquesta manera el seu valor social, i de retruc el nombre de visitants. Es tracta del desenvolupament d'activitats específiques, com ara l'ala delta, el parapent, l'escalada o l'espeleologia, i les activitats aquàtiques a l'entorn del pantà de Cellers. En aquest sentit, destaca la creació recent d'un Centre d'Observació de l'Univers, al municipi d'Àger, un equipament del tot original en el context català, des del qual es pot observar un cel clar i estrellat, atès que es troba en un dels llocs de menys contaminació lumínica del país.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Els principals accessos al Montsec es concentren als passos naturals formats pel congostos, amb la C-13 que creua el de Terradets, una de les principals vies d'accés al Pirineu, la L-913 des de Vilanova de Meià passant pel Pas Nou i la N-230, que des de Pont de Montanyana permet aproximar-se a Mont-rebei i a nuclis com Sant Esteve de la Sarga, Alsamora, Castellnou de Montsec, també accessibles des de Guàrdia de Tremp per la LV-9125.

Els principals itineraris d'interès paisatgístic són:

A l'ombra del Montsec: És un llarg itinerari situat entre el vessant nord del Montsec d'Ares i la carretera C-1311. Aquesta és una ruta que des de la Noguera Pallaresa mena cap a la Noguera Ribagorçana tot aprofitant el pas natural de la vall de Sant Esteve de la Sarga. És el territori de l'antiga frontera entre la Catalunya Nova i la Catalunya Vella i, per aquest motiu, molt ric en petites fortificacions entre paisatges que fins i tot denoten aridesa, però especialment solitud. El sector nord del recorregut ressegueix la carretera del Pont de Montanyana (ja dins l'Aragó) fins a Tremp dels del qual es poden copsar grans panoràmiques sobre el Montsec, el Pirineu i la mateixa Conca de Tremp.

Des del nucli de Guàrdia de Tremp, seguint la carretera LV-9124 en direcció sud hi ha un trencall que ens portarà al petit nucli de Collmorter, a tocar del conjunt format per l'església de Santa Maria i el Castell de Mur, declarat Monument Històric-Artístic d'Interès Nacional, i una de les fites del paisatge i referent visual emblemàtic del Prepirineu que sempre s'ha considerat la frontera simbòlica entre la Catalunya musulmana del Montsec i la cristiana de la Conca de Tremp. Molt a prop, en la mateixa carena, també hi són les ruïnes del castell de la Guàrdia.

Tornant a la carretera principal, es pot seguir en direcció Moror i recórrer els principals nuclis de la vessant nord del Montsec, com Alzina, Sant Esteve de la Sarga o Alsamora. Entre els dos últims, hi ha la Mare de Déu de la Fabregada, una ermita romànica que indica el camí que porta a la carena del Montsec d'Ares, on es troben l'observatori astronòmic del Montsec i el cim de Sant Alís, el punt més alt de la serra i excel·lent mirador a banda i banda d'aquesta.

Des de la Guàrdia de Tremp en direcció sud, seguint la C-13 i vorejant l'embassament per la seva riba esquerra, es pot creuar el pas de Terradets, un congost obert pel riu Noguera Pallaresa que separa el Montsec d'Ares (a l'oest) i el Montsec de Rúbies (a l'est) i per on també passa el ferrocarril de Lleida a la Pobla de Segur. En alguns punts del trajecte encara es poden veure restes dels ponts i camins medievals que històricament s'han utilitzat per comunicar les comarques del Pallars Jussà, Pallars Sobirà i La Noguera. A més a més, la verticalitat de les parets del congost fa que siguin un lloc ideal per practicar

l'escalada. El primer punt digne d'observar, en la mateixa confluència de la carretera vella amb la nova, és el congost que el torrent del Bosc ha excavat per anar a buscar el nivell de base de la Noguera Pallaresa. La impressionant paret del marge esquerre (dreta segons es mira) del torrent s'anomena «Salt de la Reina Mora» i el fons del torrent és modelat en un seguit de marmites de gegant. Més endavant, passat el pont que torna al marge esquerre del riu, es comencen a trobar els diferents nivells de fonts per tota la paret. Al marge dret del riu es poden veure les restes del primer camí que va creuar el congost, d'època romana. Una mica més endavant hi ha el forat de l'Or, una cova càrstica, font temporal, ben conegut dels amants de l'espeleologia. Finalment, un cop se surt de la part més estreta del congost, excavada en les calcàries del Campanià, s'arriba a la font de les Bagasses; aquesta àrea de descans, ja al vessant sud del pas, és potser el millor lloc per contemplar el congost de Terradets de prop.

GR-1, sender transversal: Aquest itinerari de gran recorregut creua el Prepirineu català, passant per les unitats de la Rodalia d'Oliana, Vall de Rialb, Conca de Tremp i Montsec i travessant alguns dels congostos més espectaculars i feréstecs d'aquesta zona, com Mont-rebei o Trespunts. En aquesta unitat de paisatge, la variant que discorre pel fons de la depressió que solca tota la base de l'esquena del Montsec, des del Pas Nou fins la Mare de Déu del Congost a Mont-rebei, és un interessant itinerari per poder copsar tots aquests paisatges que es concentren en el vessant septentrional de la serralada. La variant GR-1-4 del sender transversal s'endinsa en la vessant nord del Montsec i permet descobrir-la des de l'Hostal Roig, passant per Cellers, Moror, Sant Esteve de la Sarga i Mont-rebei.

Congost de Mont-rebei: Aquesta ruta a peu segueix un tram del GR-1 i va des de l'aparcament situat sota la Mare de Déu del Congost fins a la cua de l'embassament de Canelles. S'aprecien paisatges molt diferents en funció de si la làmina del pantà es troba alta o baixa; en el primer cas el paisatge producte del contacte entre l'aigua i les parets verticals de l'estret de Mont-rebei és d'una excel·lència inigualable. Si es comença l'itinerari a Corçà, cal dirigir-se a l'ermita romànica de la Mare de Déu de la Pertusa, des d'on s'observa l'embassament de Canelles. Avançant per senders sinuosos, es passa per la font de la Pardina i la seva masia, per arribar al refugi de la masia de Carlets després d'una forta pujada. Des del Portell del Montsec es tenen espectaculars vistes de Canelles, amb les parets d'Aragó (esquerra) i Catalunya (dreta) que es van aixecant poderosament i van tancant progressivament el pas fins arribar al congost de Mont-rebei, obert a la roca pel riu Noguera Ribagorçana. Des del camí nou, excavat en la roca viva el 1982, si l'aigua està baixa, es pot veure l'antic camí de 1929. Durant el trajecte es troben diversos miradors senyalitzats. La cova Colomera, el barranc de La Maçana, el pont penjant sobre el barranc Fondo, el roure monumental de Les Tarteres i una colònia de llúdrigues, per la que el paratge es va declarar reserva natural, són algunes de les coses que es troben en aquest espectacular itinerari.

Punts d'observació i gaudi del paisatge

El caràcter alterós de la unitat permet tenir panoràmiques àmplies a les parts més elevades, és a dir, la carena de la serralada del Montsec, que és força accessible mitjançant desplaçaments curts. El punt més alt de la carena, el puig de Sant Alís (nº 9), és un dels miradors més destacats per les vistes que ofereix de les unitats de la Terreta, amb la serra de Sant Gervàs com a teló de fons, i la plana de la Conca de Tremp. La panoràmica vers el sud de la unitat és també de gran abast, amb visió de tota la vall d'Àger i la franja més septentrional de la unitat Aspres de la Noguera.

El castell de Mur (nº 20) és un bon mirador per poder observar l'extensa cara nord del Montsec de Rúbies i d'Ares així com la làmina d'aigua del pantà endinsant-se en la gorja de l'estret de Terradets. El conjunt històric de Castell de Mur és una de les fites del paisatge i referent visual emblemàtic del Prepirineu. El mirador de la torre de l'homenatge, com és conegut aquest punt d'observació aixecat en la roca, corona el cim d'un turó de 800 m. a la dreta de la Noguera Pallaresa, sobre l'embassament de Cellers.

Un altre punt d'àmplies i riques panoràmiques és el castell de Sant Gervàs (nº 37) a Sant Miquel de la Vall, des d'on es pot observar la serralada des d'una perspectiva més oriental, amb una visió de 360 graus que permet assolir des dels més alts cims pirinencs fins la propera conca Dellà.

L'espectacularitat del congost de Mont-rebei i el sender excavat en la roca viva fan d'aquest itinerari un mirador privilegiat (nº 2) del pas de la Noguera Ribagorçana per la serra del Montsec. Igualment, l'extensa superfície de la làmina d'aigua de l'embassament de Cellers converteixen al nucli encimbellat de Llimiana (nº 30), situat a la riba dreta del pantà, en un excel·lent mirador d'aquest espai que s'estreix en apropar-se a la verticalitat i estretor de les parets de Terradets, tot amb la serra del Montsec de fons escènic.

Dinàmica actual del paisatge

Els canvis a la unitat es poden definir com a lents i paulatins, principalment per la dinàmica de la vegetació natural, que condiciona un paisatge força estable. Un 74,3% de la superfície s'ha mantingut constant en usos del sòl entre els anys 1992-2002. Tan sols convé destacar que les repoblacions vegetals de pinàcies iniciades a la dècada dels anys cinquanta, per reduir l'erosió de les àrees més costerudes, han permès que la superfície forestal del Montsec i les zones veïnes s'hagi incrementat; però també és cert que la introducció d'espècies no autòctones com *Pinus nigra* subsp. *austriaca*, *P. pinaster* i la utilització de maquinària pesada van produir un impacte en les

zones repoblades que el medi no ha pogut integrar. Tot i això, la unitat segueix presentant un risc d'erosió elevat als pendents majors del 30%, sobretot al barranc de Finestrelles i al barranc de Grillons, al Montsec d'Ares; com també entre el Montsec de Rúbies i el Montsec de Meià, i a l'est de Vilanova de Meià.

A hores d'ara moltes terres marginals agrícoles abandonades des dels anys seixanta han recuperat la coberta boscosa i les terres de conreu actuals es concentren a les zones més fèrtils que coincideixen amb els fons de valls. Aquest retrocés de la superfície agrària causa un cert impacte visual, especialment a la part oest de la vall del riu Noguera Pallaresa, i al nord del nucli de la Baronia de Sant Oïsmè. Tot i que avui en dia l'estructura del paisatge sembla consolidada, alguns conreus abandonats a les zones de més pendent, com a la paret nord de la vall d'Àger, al llarg del curs del riu Boix i del riu de les Segues, a la vall del riu Rialb, a l'entorn d'Àger, a la vall del barranc de Jullanes o la capçalera de la vall de Llimiana, poden ser el preàmbul d'un futur canvi cap a l'abandonament de més zones agrícoles, que juntament amb l'envelliment de la població agrícola pot provocar un canvi substancial en el paisatge.

En aquest sentit, l'augment del matollar i el repoblament forestal han fet augmentar el risc d'incendi, especialment a les masses forestals en bon estat de regeneració al vessant nord per sota de la cota dels 1.200 m.

Pel que fa a la dinàmica urbana, la població està poc disseminada i tots els nuclis es consideren rurals. En consonància amb l'agricultura, la dinàmica demogràfica d'envelliment de la població també comporta una despoblació extrema dels nuclis urbans més petits. Entre els més importants cal esmentar Àger i Vilanova de Meià, al sud de la serra, i Guàrdia de Tremp i Llimiana, al nord.

Finalment, a nivell d'infraestructures, la millora i ampliació de les vies de comunicació, així com la construcció de granges, suposen els principals processos de canvi i impacte en el paisatge, ja que fins a la data no s'han experimentat creixements desmesurats de l'àrea residencial. Igualment, les línies d'alta tensió al llarg del riu Noguera Pallaresa, al barranc de les Àligues i al barranc de Sant Pere; així com la gran concentració a la serra de Comiols, al serrat de la Mola d'Esto i al serrat Alt, provoquen les alteracions visuals més perceptibles de la unitat.

Figura 19.18: Vista d'un dels ravals de les afores de la vila de Llimiana

Possible evolució del paisatge del Montsec

Les dinàmiques que es detecten en aquest territori en les darreres dècades són les pròpies de l'abandonament dels usos agrícoles i ramaders i la substitució pels processos d'aforestació, amb un desenvolupament paral·lel del turisme de lleure i natura. En aquest sentit, la situació actual, determinada pel progressiu abandonament agrícola i l'envelliment poblacional, pot experimentar grans canvis a mig termini si tenim en compte el previsible augment de la demanda turística vinculada a l'alt potencial turístic del Montsec. A més a més, la possible declaració del Montsec com a parc natural, declaració proposada i estudiada d'uns anys ençà, i l'efecte de designació que crearia aquesta figura de protecció contribuiria a augmentar la freqüentació i acceleraria, entre altres, el desenvolupament d'activitats ecoturístiques. Hi ha també regadius en planificació a les terres amb major aptitud agrícola, però la seva viabilitat és incerta.

Els canvis a gran escala en aquesta unitat estan més aviat lligats a processos naturals de successió secundària, fins a la vegetació potencial, interrompuda molt ocasionalment per perturbacions com els incendis forestals, que progressivament poden ser més freqüents degut a l'augment de les masses forestals no gestionades. A hores d'ara, la zona ja presenta un elevat risc d'incendi en la meitat del seu territori. D'altra banda el risc pot augmentar amb l'afluència turística.

Altres possibles conseqüències sobre la vegetació són els canvis de composició florística degudes a la diferent capacitat de resposta de les espècies a l'estrès hídric i als incendis forestals. Prats i boscos de

muntanya s'han de considerar ecosistemes amenaçats, tant pel canvi climàtic com per l'abandonament del seu aprofitament pascícola tradicional. Les conseqüències per a la biodiversitat del territori són però, una incògnita.

El paper de conservació dels espais agrícoles de les petites valls està en mans de les explotacions agrícoles i ramaderes que queden. La seva viabilitat passa per la implementació de polítiques agràries efectives, tan des de l'Unió Europea com des del govern català, apostant per una ramaderia coordinada amb l'agricultura i per la producció de productes de qualitat.

Per últim, hi ha un potencial d'aprofitament d'energia solar extremadament elevat a l'oest de la unitat, que podria canviar localment la seva fesomia, d'acord amb les condicions d'instal·lació i disseny de les infraestructures.

Avaluació del paisatge

Debilitats:

- La inexistència d'una figura de protecció i gestió unitària per a tot el conjunt de serres que formen el Montsec, fet que dificulta la implementació de polítiques de paisatge efectives i globals en tota la unitat. Malgrat l'acció del Consorci del Montsec, s'observa una preocupant pèrdua d'elements de patrimoni cultural material: camins, cabanes, feixes, etc.
- L'extensió de la massa forestal pot donar lloc a grans incendis que malmetrien la riquesa dels nombrosos valors naturals del paisatge d'un espai amb una funció connectora de primer ordre al Prepirineu, però que ja té un elevat risc d'incendi.
- Presència d'elements antròpics que creuen la unitat o banalitzen el paisatge de les zones planeres, com granges construïdes sense integració paisatgística o línies elèctriques.

Amenaces:

- El deteriorament d'edificis singulars d'arquitectura civil o industrial i de nuclis històrics de gran interès patrimonial. L'envelliment progressiu de la població a la majoria de nuclis petits i aïllats que fa disminuir la massa crítica per dur a terme iniciatives econòmiques en el territori, a la vegada que desapareix la població activa.

- Les possibles pèrdues de qualitat en els serveis que s'ofereixen per a les activitats nàutiques als embassaments de Canelles i de Terradets (o de Cellers), especialment en el primer, afavorides per l'increment de períodes de sequera que provoquen oscil·lacions importants en la làmina d'aigua.
- El recés de la ramaderia extensiva posa en perill el manteniment d'espais oberts de gran valor pascícola, ecològic i cultural. L'abandonament de les activitats del sector primari, que pot induir a canvis vers l'homogeneïtat en el ric patró paisatgístic format per l'esquitx de petits pobles entre camps de conreus de secà, oliveres o ametllers i les bosquines al redós dels barrancs.
- L'aprofitament d'energia solar sense planificació prèvia pot posar en perill la integritat visual de la unitat, sobretot en la part lleidatana.

Fortaleses:

- La barreja de paisatges de muntanya mitjana amb paisatges típicament mediterranis dota de gran diversitat a la unitat. També cal sumar-hi la presència de paisatges urbans, a poca distància l'un de l'altre, amb un gran valor històric i patrimonial.
- Els eixos fluvials de la Noguera Pallaresa i de la Noguera Ribagorçana, que creuen la unitat i la defineixen visualment amb els congostos de la serra, constitueixen un paisatge de l'aigua de gran valor estètic que hauria de garantir aquest element per als usos compatibles amb el paisatge de la unitat, la producció energètica i l'aprofitament lúdic.
- És un paisatge de forta personalitat compartit entre Catalunya i Aragó. La seva identitat com a zona allunyada de les grans urbs i fora dels circuits turístics tradicionals del Pirineu li dóna una consistència que no es troba en d'altres unitats.
- Existeix una experiència en marxa de gestió consorciada d'aquesta unitat de paisatge que cal incentivar des de les administracions públiques: el consorci del Montsec.
- Un paisatge tranquil, de muntanya mediterrània i de cromatisme geològic de gran valor, fins ara poc conegut per les persones alienes al territori.

Oportunitats:

- El manteniment i l'afavoriment d'activitats del sector primari, en especial aquelles que aportin valor afegit i reforcin la identitat paisatgística de la unitat. La recuperació d'elements del patrimoni històric agrícola i ramader pot enfortir l'oferta de turisme rural (arquitectura de pedra seca, carrerades...). És previsible una millora

futura de l'aprofitament de plantes aromàtiques i de l'aprofitament apícola, cosa que introduirà noves oportunitats per als espais agraris de la unitat i pot contribuir a consolidar el turisme de natura.

- La restauració de talussos i, en general, la integració paisatgística de pistes i carreteres, implica una oportunitat de millora i creació de condicions visuals de qualitat a la unitat. Igualment, és possible reduir l'efecte barrera en carreteres, vies i línies d'alta tensió per afavorir els valors faunístics.
- Aprofitar econòmicament el potencial dels valors naturals del paisatge per impulsar i consolidar el turisme esportiu i de natura (itineraris a peu i en BTT, proximitat al congost de Mont-Rebei) i l'observació del cel des del centre astronòmic existent.
- La rehabilitació i conservació dels nombrosos castells, ermites i fortificacions que es succeeixen en les zones més altes i constitueixen extraordinaris punts d'observació del paisatge.
- La promoció de les activitats nàutiques en una unitat pròxima a grans làmines d'aigua (Terradets, Canelles) i espectaculars congostos, degudament regulades per evitar incompatibilitats amb la preservació de la fauna aquàtica i la vegetació de ribera.

Figura 19.19: L'església de Santa Maria i l'arquitectura de pedra seca són potencials atractius pel turisme rural a Llimiana

Objectius de qualitat paisatgística i proposta de mesures i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) i la proposta de mesures (criteris) i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran continguts en els capítols 13 i 14 de la present memòria (volum 1). Els poders públics i privats, així com els agents socials i la societat en general, han de vetllar pel compliment d'aquests objectius de qualitat paisatgística. El llistat de mesures (criteris) i accions són una proposta per assolir els OQP.

Objectius de qualitat paisatgística

- 19.1 Unes cingleres del Montsec ben conservades, que afavoreixin les poblacions d'aufrany i trencalòs, compatibles amb la pràctica d'esports d'aventura.
- 19.2 Uns paisatges fluvials de la Noguera Pallaresa i la Noguera Ribagorçana ben conservats i gestionats, aptes per al gaudi del paisatge i la descoberta.
- 19.3 Uns congostos de Mont-rebei i Terradets lliures de noves edificacions i infraestructures que en distorsionin la seva vàlua escènica.
- 19.4 Un paisatge agrari prepirinenc viu, amb l'estructura agrària tradicional de petites parcel·les i construccions de pedra seca, amb granges integrades, poc fragmentat per infraestructures i esteses elèctriques, tot mantenint l'assentament compacte en els nuclis d'Àger, Vilanova de Meià, Llimiana i Guàrdia de Tremp.
- 19.5 Un patrimoni històric que consolidi la seva presència en el paisatge (cabanes, marges, calçada romana del port d'Àger, castell d'Àger, necròpolis medieval d'Àger, mina de lignit de Barmó, col·legiata de Sant Pere, etc.).
- 19.6 Un sistema de miradors i rutes de descoberta paisatgística que permetin una adequada percepció dels contrastos visuals propis del paisatge del Montsec, i la varietat de matisos paisatgístics de la zona, esdevenint així itineraris paisatgístics de qualitat, entrellaçats amb els itineraris dels paisatges veïns.
- 19.7 Una vall marcada per la sensació de tranquil·litat, per la manca de soroll i mantenint-se com una de les parts de Catalunya amb menor contaminació lumínica.
- 19.8 Uns paisatges que mantinguin en bon estat les restes megalítiques (les pintures rupestres esquemàtiques de la cova de Cogulló, les restes de l'edat del ferro o el jaciment de la Fabregada a Alsamora), i altres elements patrimonials (el castell d'Àger, el castell de la Baronia de Sant Oïme, el Castellnou de Montsec, la vila closa de Moror, el castell de Meià i el castell de Comiols) preservats i visibles en l'entorn per tal d'afermar les seves singularitats.

Criteris i accions

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- 19.1 Garantir la preservació de les formes tectòniques del massís del Montsec, el sistema de barrancs, penya-segats i tarteres de tot el massís, així com els espais d'especial valor escènic com les coves i els avencs. Normalment aquests espais confinen amb extensos boscos que mereixen ser tractats com a zones de transició i contacte amb la plana del fons de la vall, per a garantir la permanència i qualitat d'aquests paisatges.
- 19.2 Preservar i recuperar els conreus i explotacions existents, especialment a l'obaga del Montsec, on hi ha un patró de distribució característic dels pobles encimbellats i sota parets de pedra i dels cultius en terrasses que donen lloc a uns espais amb un rellevant valor paisatgístic.

- 19.3 Els cursos fluvials són un element clau del paisatge del Montsec que cal conservar. Al mateix temps, defineixen per si mateixos un paisatge propi, el de ribera, amb hàbitats, dinàmiques i característiques pròpies. Cal considerar tots els cursos fluvials i la seva àrea d'influència immediata com àmbits de conservació prioritària, amb especial atenció a la Noguera Pallaresa i la Noguera Ribagorçana. Així es justifica pel seu interès com a connectors ecològics, pel propi valor dels seus hàbitats i pel seu interès paisatgístic transversal: des dels entorns de muntanya als nuclis urbans, passant per les planes agrícoles i els estrets congostos.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- 19.4 Fer una gestió integral del territori que permeti recuperar part de les zones obertes, perdudes per l'abandonament agrícola, que serviran com a tallafocs i com a mosaic del paisatge afavorint la diversitat biològica i paisatgística.
- 19.5 Generar estratègies racionals d'explotació de les activitats esportives al pantà de Cellers, per tal de garantir un correcte aprofitament del recurs i un foment de l'oferta turística.
- 19.6 Realitzar estudis de visibilitat de les principals fites amb valor històric (ermites, santuaris, castells, vil·les medievals i mines històriques) i la seva vinculació amb les principals zones de cingleres i fons escènics rellevants del Montsec, com a recurs de control i definició dels àmbits visuals a protegir.
- 19.7 Generar plans de gestió i d'explotació dels boscos de la unitat per tal de fer-los productius i reduir l'elevat risc d'incendi existent, degut a la densitat arbòria i de sotabosc per una manca de gestió i una disminució de les pastures.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- 19.8 Limitar la instal·lació de noves granges de porcs i integrar paisatgísticament les existents. Afavorir la implantació d'energies renovables a l'espai agrari però tenint cura de l'impacte que això suposa.
- 19.9 Els nuclis situats sota paret de pedra com Moror i Sant Miquel de la Vall i els nuclis encimbellats d'Alsamora, Àger i Llimiana, presenten una fesomia singular d'estructures i perfils característics, perceptibles des de determinades àrees i recorreguts, els quals constitueixen fites paisatgístiques que tenen una relació directa amb els respectius fons escènics. En aquests casos el desenvolupament urbà, tant de rehabilitació com de nova obra, ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir, a través del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- 19.10 Evitar que noves infraestructures lineals i/o energètiques o altres elements aliens pertorbin l'estructura original i la panoràmica visual dels fons escènics i els cims presents a la unitat; especialment del més emblemàtic, Sant Alís, així com dels fons escènics referits al mapa 19.2 del final de la unitat; tot promovent la seva protecció com a zones d'abast visual i impressores de caràcter al paisatge.
- 19.11 Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent: es tracta dels miradors de Castelló Sobirà de Sant Miquel de la Vall, Llimiana, puig de Sant Alís, congost de Mont-rebei i el castell de Mur, dels itineraris motoritzats, a l'ombra del Montsec i de la Conca de Tremp-Dellà, i dels no motoritzats del GR-1 sender transversal i el congost de Mont-rebei. Aquesta xarxa hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la funció de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori.

